

Oude en Nieuwe Boterhuishuizing,
17de helft 20ste eeuw, foto privé collectie

Boterhuismolen, 1924,
collectie Regionaal Archief Leiden

BOTERHUISMOLEN

Hoe de polder aan zijn naam komt

De Boterhuispolder, waar u nu over uitkijkt, bestond ooit uit elf kleine polders, met elk een eigen molen. In 1634 besloot men de poldertjes samen te voegen. Voortaan zorgde één windwatermolen voor de bemaling van het hele gebied. De molen stond ongeveer hier aan de Zijl, op de werf van het land waar 'eertijts 't Botterhuys plach te staen'. Waarschijnlijk brachten de boeren uit de omgeving hun boter hierheen om het te verhandelen.

In de 17de eeuw groeide het Boterhuis uit tot een hofstede met een boomgaard, genaamd Tengnagel. De herenboerderij werd een interessante belegging. De bijzonder rijke Amsterdamse koopman Johannes Spiljeurs liet, waarschijnlijk in 1650, bij de boerderij zelfs een nieuwe buitenplaats bouwen. Honderd meter verder, op Zijldijk 5-7, staan de opvolgers van huis Tengnagel. Ze heten de oude en de nieuwe Boterhuishuizing. De fraaie gevelsteen uit 1650 in de voorgevel van het rechterpand herinnert aan de buitenplaats van destijds.

De Boterhuismolen is een grondzeiler

In 1744 werd de oude wipmolen vervangen door een nieuwe grotere stenen molen, die hier nu nog staat. Het is een 'grondzeiler': de wieken van de molen komen zo dicht bij de grond dat je letterlijk een tik van de molen kunt krijgen. Het droogmalen van de grond was hard nodig, maar het gevolg was wel, dat aan de dikke veenlaag water werd onttrokken. Deze werd steeds dunner. De polder ligt nu meters lager. Het gebied staat dan ook bekend als 'Het Lageland'. Kijk naar het verschil tussen de hoogte van de poldersloot en die van het 'boezemwater' dat in de Zijl uitmondt. Al kan deze Boterhuismolen nog steeds malen, het echte werk werd in 1960 overgenomen door een elektrisch gemaal aan de noordoostkant van de polder bij boerderij Zeldenrust (naast de Weeswoning).

Links de Zijk met bocht, kaart van Johannes Dou 1669, collectie Regionaal Archief Leiden

Rolpaal, foto C. Thunnissen

BLOKVERKAVELING

Landbouwgrond uit de Vroege Middeleeuwen

Als je met je rug naar de veerpont de polder inkijkt, wordt je blik zigzaggend langs een sloot meegevoerd naar de verte. Er liggen onregelmatige stukken weiland langs de sloot. De Boterhuispolder is een van de oudste ontginningen van Nederland. Boeren maakten hier de drassige veengrond geschikt voor de landbouw. Rondom kleine percelen groeven ze sloten voor de afwatering. Soms gebruikten ze daarvoor krekken die kronkelig door het landschap liepen. Zo ontstond in de 9de eeuw een 'blokverkaveling'. Vanuit de lucht gezien is deze vroege ontginning met onregelmatige blokjes land nog altijd grotendeels intact. Maar ook lopend en fietsend kun je dit, bijvoorbeeld hier, ervaren.

De Zijk voerde water af

In de 12de eeuw slibde de monding van de Oude Rijn bij Katwijk dicht. De vijftien nederzettingen van Rijnland bedachten een oplossing: drie nieuwe kanalen die het overtollige water naar het noorden zouden afvoeren. Een hiervan is de Zijk. Een bestaand veenriviertje werd verbreed en aangesloten op de Rijn. De Zijk is dus geen strak kanaal, maar een kronkelige waterloop. Langs de Zijldijk is dat goed te zien. Zo'n 400 meter naar het noorden ligt tegenover de molen een eilandje. Dit ontstond pas in 1936. Men groeft toen een punt van de Zwanburgerpolder door om een bocht in de Zijk af te snijden.

Een Jaagpad met rolpalen

In 1683 kreeg de Zijk een jaagpad. De schippers betaalden bij het tolhek naast de Spanjaardsbrug. De schepen werden met paarden langs de wal voortgetrokken, ofwel 'gejaagd'. Bij de bochten was dat moeilijk. Om te voorkomen dat het paard het schip de wal optrok, werd daar een rolpaal geplaatst. De lijn werd om de paal gelegd en liep met de rol mee. Rolpalen zijn zeldzaam geworden, maar een stuk verderop kom je ze nog tegen. Let op de bochten!

Stoomtrein over de Zijl in 1930,
collectie Regionaal Archief Leiden

Bovenaanzicht veetunnel,
foto C. Thunnissen

VEETUNNEL

Een koe op het spoor

Als een boer zijn vee van het ene stuk land naar een volgend weiland moest verplaatsen, zat daar soms een weggetje tussen. Een kwestie van oversteken. De koeien liepen braaf achter elkaar naar de overkant. Maar een treinspoor met bielzen werd al moeilijker. In 1912 werd de Haarlemmermeerspoorlijn tussen Leiden en Hoofddorp geopend. De trein reed via een spoorbrug over de Zijl en had een stop in Rijkswetering. Als je in het land je hand opstak kon je nog wel eens mee, gaat het verhaal. Veehouder Den Hollander sloot in 1908 een contract met de spoorwegmaatschappij. Hij verkocht land voor de aanleg. In ruil kreeg hij een overweg met sluithekken en bovendien overpad onder de spoorbrug, die over de Dwarswetering zou worden gebouwd. Dit werd een doorgang van een meter breed: deze veetunnel.

Spoorbaan wordt weg

De Haarlemmermeerlijn werd opgeheven in 1935. Het spoortracé bood een geweldige kans voor de aanleg van een weg. In 1938 was het Rijkswegenplan opgesteld. In heel Nederland reden toen zo'n 100.000 auto's. Men begon met de aanleg van rijkswegen en provinciale wegen, waaronder deze weg tussen Leiderdorp en Roelofarendsveen die in 1938-1939 tot stand kwam. De veetunnel onder de N445, die hier toepasselijk Oude Spoorbaan heet, bleek toch wat smal voor de kudde. Het trekpaard kon er alleen met gebogen hoofd doorheen. De boer kreeg dan ook in 1939 toestemming van Provinciale Waterstaat om de tunnel te verbreden en te verhogen tot de huidige maat.

Verdreven door woningbouw

Treinrails en wegen vormden een obstakel, maar er viel mee te leven. De gestage uitbreiding van Leiderdorp echter was funest. In snel tempo werden nieuwe wijken gebouwd op agrarische grond. De weilanden in dit deel van de Boterhuispolder, voor de koeien jarenlang te bereiken via de veetunnel, veranderden in 1995 in een woonwijk, de Leyhof.

Links de Zijl, midden onder: woonwijk Leyhof, satellietfoto

Bert van der Geest melkt blaarkop, foto privé collectie

TE GAST IN HET LANDSCHAP

Op de scheidslijn

U bevindt zich hier in de Boterhuispolder. Voor u strekt de open polder zich uit, agrarisch weidegebied met grazend vee, boerennatuur, een paar boerderijen en langs de Zijl wat huizen. Aan de andere kant van de weg ligt de Leyhof. Deze woonwijk werd als laatste grote uitbreiding van Leiderdorp gebouwd op het zuidelijk deel van de Boterhuispolder. Hier ervaar je een harde scheiding tussen landschap en stedelijkheid, met de Oude Spoorbaan (de provinciale weg N445) als grenslijn.

De Leyhof is ontworpen als een losse nederzetting in het landschap, met water en muren rondom. Er staan kunstwerken die zijn geïnspireerd op de natuur. De beeldengroep op de rotonde is ontworpen door de kunstenaar Joris Baudoin.

Blaarkoppen voor zuivel en vlees

De ene koe in de beeldengroep is een 'Lakenvelder'; een rund met een witte band als een stuk laken om de rug en buik, dat veel in het Westland voorkwam. In Leiderdorp en Teylingen hield men echter vooral de rood- of zwartbonte 'Blaarkop'. Dit runderras kwam oorspronkelijk uit Groningen, maar werd in deze regio zo populair, dat men de koeien sinds ca. 1800 importeerde. De blaarkop leverde namelijk zowel melk als vlees: een ideale koe in een gebied tussen steden. Het rund is te herkennen aan zijn witte kop met een rood- of zwartbonte vlek (de blaar) rond het oog. De kunstenaar gaf de lokale Blaarkop een plek in zijn beeldengroep. Ze heeft net als de Lakenvelder haar horens nog. Terwijl het vee naar de stad kijkt, staart de boer op zijn trekker, temidden van in onbruik geraakte melkbussen, naar het land. Oorspronkelijk graasden in Nederland vooral roodbonte runderen. Toen omstreeks 1750 driekwart van de veestapel was bezweken aan de veeppest, werden zwartbonte koeien geïmporteerd, de voorouders van het Fries-Hollandse vee dat sindsdien domineerde.

Gutto - Kievit
Scholekster - Tureluur

Hooibouw bij familie Van Leeuwen,
de Weeswoning, foto privé collectie

BOERENNATUUR

Bij de Verlaatsloot

U bevindt zich midden in de boerennatuur van de Boterhuispolder, zo'n 230 hectare groot. Hier ligt de grens tussen Leiderdorp en Teylingen. Deze loopt langs de Verlaatsloot, die van oost naar west de polder doorsnijdt. De Verlaatsloot werd gebruikt om per bootje dwars door de polder te varen. Aan beide uiteinden zaten vroeger zelf te bedienen schutsluisjes ofwel verlaten, want het waterpeil in de polder is veel lager dan het water daarbuiten.

Tussen de weidevogels

Het weiland is van levensbelang voor weidevogels. Het meest opvallend zijn de steltlopers met hun lange poten: grutto, kievit, tureluur en scholekster. De eerste drie ontleen hun naam aan het geluid dat ze maken. Weidevogels halen hun voedsel uit de polder: wormen, insecten en larven; soms ook zaden, klein gedierte en zoetwatermossels. De polder heeft een hoge grondwaterstand en die garandeert een rijk bodemleven, ook in de zomer. Er is dus voldoende te eten.

De Boterhuispolder is een van de weinige gebieden in Europa waar de weidevogels zich voortplanten. In het voorjaar maken ze hun nesten op de grond, nauwelijks meer dan een kuiltje in het gras dat enige bescherming biedt. Samen jagen kieviten en grutto's rovers als kraaien, reigers en buizerds weg. Vroeger maaide men laat vanwege de hoge waterstand. Dat was gunstig voor de voortplanting: de jongen zijn dan groot en niet meer zo kwetsbaar. Tegenwoordig probeert men door agrarisch natuurbeheer de nesten te ontzien.

Er nestelen naar verhouding veel grutto's in de Boterhuispolder en dat is bijzonder. De grutto is namelijk een gevoelige vogel. Hij houdt niet van straatverlichting en blijft weg als de leefomstandigheden hem niet bevallen; ook de aanwezigheid van veel mensen vindt hij bedreigend.

Weesmeisjes. Kaartboek H. Geest Weeshuis, Dou 17de eeuw, collectie Regionaal Archief Leiden

De Weeswoning met zomerhuis, foto privé collectie

DE WEESWONING

In de Weeswoning woonden geen wezen

Boerderij de Weeswoning, aan het eind van het pad, is nooit een huis voor wezen geweest, maar de naam herinnert wel aan het Heilige Geest of Armen Weeshuis in Leiden dat vanaf 1509 eigenaar was. Liefdadigheidsinstellingen hadden sinds de Middeleeuwen veel landerijen die, bewerkt door pachtboeren, geld opleverden. Het zuidelijk deel van de Boterhuispolder noemde men zelfs 'Gasthuisland', naar het Leidse Catharinagasthuis. In de 18de eeuw ontstond een landbouwcrisis; er heerste veepest. De instellingen deden hun landerijen toen van de hand. Zo verkocht het Weeshuis in 1732 de boerderij; de naam Weeswoning bleef bestaan.

Boerderij met zomerhuis

Na een nachtelijke brand in 1879 lag de Weeswoning in as. Er werd een nieuwe boerderij gebouwd met een makelaar (topversiering) en een fraai geschulpte rand langs de windveer (daklijst). Rechts van de boerderij staat het 'zomerhuis'. Dit type gebouw ontstond in de 18de eeuw in melkveegebieden zoals de

Boterhuispolder. Het diende om in de zomer zuivelproducten zoals kaas en boter te bereiden. Aan de rechterkant van het zomerhuis bevindt zich een boenhok: een overdekt hokje aan de boensloot, waarin men dagelijks de melkammers en ander zuivelgerei blinkend schoon schrobde. De boensloot is verdwenen.

Een weg naar de stad

De Weeswoning was eeuwenlang alleen via het water te bereiken of over kleine paadjes door het land. De postbode roeide vanuit Warmond over de Zijl om brieven te kunnen bezorgen. Op het Jaagpad langs de Zijl na was de Boterhuispolder verstoken van wegen. Het meeste vervoer ging dus per boot. Pas in 1868 legde men aan de oostkant van de polder een grindweg aan. De 'Leidseweg' begon bij Oud Ade, passeerde het Vennemeer, liep parallel met de Stroomsloot en boog vervolgens in een bijna rechte hoek de Boterhuispolder in. De Nieuweweg, het stuk tussen Zijl en Leidseweg, is dus als laatste tot stand gekomen.